

Petr Bezruč parafrázovaný či parodovaný? (K ohlasu Slezských písní)

Téma Petr Bezruč parodovaný či parafrázovaný, jak zní jeho dnešní verze, jsem zvolil pro znovu aktuální problematiku, danou současným zkoumáním tzv. intertextuality. Zabýval jsem se už kdysi otázkami parodie jako žánru¹ a ještě dříve Bezručem-satirikem,² takže mě zajímá, jak se v různých literárních dílech obráží vztah k Bezručově tvorbě, jak se na ni navazuje, jak je parafrázována a parodována.

Kolem textu Bezručových Slezských písní vznikaly problémy od otištění prvních skladeb v Herbenových Besedách Času i od vzniku tzv. Slezského čísla. Byly tu zásahy cenzury, odpor kritiky, podezírání z nepůvodnosti – tak třeba názor Josefa Holého a bohužel i Viktora Dyka, že jde o literární krádež,³ a to ponechávám stranou další skandalizující soudy vrstevníků až po vojenský soud ve Vídni. Paradoxní bylo už to, že se Bezruč musel bránit nařčení z autorství a vídeňský slavista Josef Karásek dokazovat, že básně uveřejněné pod šifrou P. B. v pařížské L'Indépendance tchèque nejsou Bezručovy, ale jak se později ukázalo, podvrhy jistého Jana Gmely z Mariánských Hor (1895 – 1932).

Zjistil jsem však také jinou pozoruhodnou souvislost intertextovou, jak totiž se text Slezských písní stal podnětem, ba předlohou pro básnickou parafrázi, jakousi variantu na dané téma, až na daleké Sibiři. Roku 1918 vydal osvětový odbor čs. legií Slezské písně v Jekatěrinburku, načež se roku 1920 ve Vladivostoku, kde se netrpělivě čekalo na odjezd domů, objevily odbojné Sibiřské písně jistého Petra Bezpráva. Dnes už víme, že se za tímto pseudonymem skrýval legionář František Vladimír Lanský (1889 – 1979), který je pak už ve vlasti roku 1921 znovu vydal pod titulem Revoluční sloky podle Petra Bezruče. Jde v nich o aktuální parafrázi veršů Slezských písní na téma odporu legií proti roli likvidátorů revoluce, ruské i československé. Petr Bezpráv na motta z veršů Slezských písní vytváří nové varianty, nebo jen napodobuje Bezručův text se zaměřením na vnitřní problémy legií.⁴

Přibližně ve stejné době, tedy roku 1920, vychází v Neumannově Červnu u Františka Borového v Praze jako 12. svazek třetí vydání veršů Huga Sonnenscheina Slowakische Heimat.⁵ Básník Šonka, jak zní jeho pseudonym, se narodil roku 1890 v židovské rodině v Kyjově a zemřel roku 1953 na Mírově jako údajný agent imperialistů. Původně německy píšící anarchokomunista věnuje své verše „pohanskému vůdci“ S. K. Neumannovi v době, kdy má za sebou vydání knih ve Vídni, Lipsku, Curychu i v Berlíně – tam vyšla knížka Ich bin ein Anarchist gewesen (1920) s úvodem Franze Werfla, jiná sbírka Ichgott (Jábůh) vytištěná ve Vídni 1910 byla zabavena,

¹ Skalička, J.: Problémy parodie jako žánru a její specifické rysy v české literatuře, in: Sborník prací jazykovědných a literárněvědných věnovaný VI. mezinárodnímu sjezdu slavistů. Philologica XXV. Praha 1968. s. 113-120.

² Skalička, J.: Petr Bezruč – satirik, in: sb. Bezručiana 1967. Ostrava 1967, s. 66-80.

³ Galík, J.: Impulsy v bouřkovém ovzduší, in: tamtéž. s. 145-150.

⁴ Skalička, J.: Bezručovy Slezské písně na Sibiři a Sibiřské písně Petra Bezpráva, in: Studia bohemia, VI. Sborník literárněvědných a jazykovědných prací členů katedry bohemistiky a slavistiky, Philologica 65 – 1992, Olomouc 1993, s. 33-36. (Původně předneseno na konferenci Bezručova Opava 16.9. 1987.)

⁵ První dvě vydání vyšla v německém Genossenschaftsverlag, obálku pro 3. vydání navrhl Josef Čapek.

nepomohla ani interpelace poslance T.G.Masaryka ve sněmovně. Slowakische Heimat by mohla být dokladem intertextuality česko-německé, i když se v ní jméno Bezručovo nevyskytuje. Už od roku 1916 však existoval německý překlad Slezských písní Rudolfa Fuchse (1890-1942). Sonka mluvil i česky a mohl znát původní text Slezských písní. Sbíрка má do značné míry jejich charakter, vyjadřuje soucit s utlačovanými Slováky na Moravě i v Uhrách, kupodivu má i nacionální pročešský charakter. Také její umělecké prostředky - enumerační patos (názvy obcí v titulech i textech básní: Kunewald = Skoronice, Bohuslavice, Kyjov), jména baladických hrdinů (Františka z Bukovan, Martin z Boršova, Boženka aj.) i tragické osudy těchto hrdinů, autorská autostylizace (básník - Žid, Slovák, „kulturní bastard“), ba i formulace názorů - ukazují na snahu být jakýmsi slováckým Bezručem. I když Sonkův Kyjov má pochopitelně jiné téma než Bezručův, vyskytují se tu nápadné paralely, například verš z básně Wein (=Vino): „...Augen glühn und Lippen“ (doslova „oči i rty planou“, u Bezruče „ret srší a pálí oko“); nebo v básni Geduldigen (= Trpěliví): „...wir stehn und stehn geduldig, / dumpf und stumpf / wie unsere Ochsen (= stojíme a stojíme trpělivě, stísněně a tupě jak naši volí) - srovnej 70 000 u Bezruče: „tupě díváme se v davu ... jak vůl na porážku vola!“

Tyto a snad i jiné, známější parafráze, programové (viz Ondra Lysohorsky), i třeba nezáměrné, by měly být vzhledem k velké popularitě Bezručovy poezie provázeny i parodiemi, ať kritickými, ať humornými. Kupodivu téměř neexistují: doboví parodisté (např. Fa Presto) a ani pozdější (Jiří Haussmann, Václav Lacina) jako by na parodii Bezručových veršů rezignovali. Snad je to dáno jejich tragičností, pochmurností, baladičností, že se staly jakýmsi tabu parodistů. Sám znám jen stručnou parodii Bezručova Kyjova od zesnulého přítele a krajana kyjovského - humoristy Miroslava Skály (1924-1989) - ve verších: „Ej, brejlatí primáři v čižmách vy, / ej, kantorky v sukničce rudé, / až toho jedenkrát necháte, / co potom z folklóru zbude?“⁶ Jde tu ale spíše o aluzi vzhledem k inflaci slováckého folklóru, někdy jen uměle udržovaného. (Znám ještě jednu humorovou parodii Bezručova Červeného květu, věnovanou zesnulému příteli a básníku, filozofovi Svatopluku Hrabovi, jejížž autora mi však vrozená skromnost brání jmenovat: „Byl i Hrab básník, / když mladší měl oči, / kolikrát Pegasu odvázal uzdu, / pustil ho nahoru, / na Parnas lysý - / dneska jen škodovku červenou týrá, / dokonce na hory vozit ho musí, / ne aby verše psal, / však aby mohl říct: / Byl jsem zas na horách, / tak jako kdysi...“)

Existují i různé umělecké žánry, jejichž vztah k literatuře není dán pouze intertextovostí: divadlo, film i televizní inscenace sice vycházejí z textu, který je dramatizován nebo se stává podkladem k literárnímu scénáři, ale parodie může mít širší záběr - může být třeba hudební ve vztahu k textu. Kdysi jsem slyšel zpívat při kytáře Maryčku Magdonovu na nápěv pražského šlágru Na Belvederu, tam si to se...dím. Tady jde o záměrnou konfrontaci vážného básnického textu s jeho hudebním doprovodem, snad o travestii, jež se vysmívá tabuizované tvorbě, ale to už je za hranici našeho tématu, o znakovosti nebo neznakovosti bychom zde musili uvažovat s teoretiky literatury. Připomenu aspoň dramatizaci Erbenovy Kytice v Semaforu, kde se mísí a integrují verše, hudba a zpěv s dramatickým textem v jakémsi synkretickém dílku.

⁶ Skalička, J.: Kyjovská léta Miroslava Skály, in: sb. Návraty Kyjovska, Kyjov 1991, s. 70-73.